

Vattenkraftverket i Ålberga Bruk har miljöprövats i domstol men väntar nu på beslut från regeringen som ska avgöra ärendet.
FOTO: JONAS MOBERG

MILJÖ VATTENKRAFT

Rivning av småskalig vattenkraft försvagar elberedskapen

Malin Nordstrand

malin.nordstrand@epochtimes.se

DEN MILJÖPRÖVNING SOM hittills genomförts av vattenkraften visar att många av de småskaliga kraftverken riskerar att rivas ut av ekonomiska skäl. Allvarligt, anser branschen, som menar att den har en mycket viktig roll i Sveriges krisberedskap.

▀ Småskaliga vattenkraftverk har länge varit en väsentlig del av Sveriges energisystem. Dessa anläggningar, ofta byggda för över hundra år sedan, spelar fortfarande en viktig roll för elproduktionen i landet.

Av Sveriges cirka 2 000 vattenkraftverk är cirka 1 800 småskaliga, vilka tillsammans producerar elektricitet motsvarande en kärnreaktor – en kapacitet som genom nyinvesteringar skulle kunna fördubblas, enligt en utredning från Sweco.

Sedan arbetet med omprövningarna av vattenkraften startade 2022 har kritiken från flera håll varit omfattande. Bland annat finns en oro för att många av de mindre kraftverken kan komma att rivas ut.

Johan Bladh, ansvarig för vattenkraft på branschorganisationen Energiföretagen, ser allvarligt på situationen och betonar den småskaliga vattenkraftens betydelse för samhället. Bland annat konstaterar han att merparten av de små anläggningarna finns i södra Sverige, där effekten redan i dag är ansträngd. Dessutom har de en särskilt viktig roll för Sveriges elberedskap, både i krigs- och krissituationer.

– Småskalig vattenkraft har en viktig funktion att fylla i beredskapshänseende, eftersom den är utspridd geografiskt och därför mycket svår att slå ut, säger han och pekar på att många av de mindre anläggningarna dessutom är byggda för så kallad ö-drift, vilket innebär att de skulle kunna driva lokala elnät oberoende av det nationella elnätet.

Gustaf Hellström, ordförande i Svensk Vattenkraftförening och ägare till småskalig vattenkraft, instämmer och konstaterar att Sveriges elsystem är lätt att slå ut.

– Sverige är riktigt illa ute om vi skulle bli anfallna. En handfull ledningar från Norrland och några transformatorstationer från kärnkraftverken, sedan har man slagit ut den mesta elen i Sverige, säger han och menar att den småskaliga vattenkraften därför har en viktig roll.

Han framhåller ett initiativ i Ludvika, där man har ett kraftverk på 3,5 megawatt som i kombination med batterilagring gör det möjligt för staden att bli självförsörjande på el.

– De kan försörja staden med ström i flera månader med sin anläggning, med sjukhus, avlopp, vatten, äldreboenden och så vidare, säger Hellström.

I slutet av 2022 beslutade regeringen på grund av den krisande elsituationen att pausa omprövningarna, då analyser visat att det skulle få oacceptabla konsekvenser för elsystemet. Alla ansökningar, förutom de som redan hade lämnats in under 2022, har satts på paus. Omprövningarna ska återupptas den 1 juli 2025.

Hittills visar ansökningarna som lämnats in till domstolarna att en majoritet av vattenkraftsägarna väljer att lägga ner sina verksamheter i stället för att bygga så kallade fiskpassager, både på grund av den ökade regelbördan och av ekonomiska skäl.

– Sverige har övertolkat EU:s vattendirektiv så omprövningen blir omöjlig att genomföra, säger Hellström.

En del av kritiken mot miljöprövningarna gäller de svenska vattenmyndigheternas hantering av miljökvalitetsnormerna, vilka är regler som beskriver den kvalitet vattnet ska uppnå. Målet är att alla vatten ska nå god status. Det innebär att vattnet ska återgå till det ekologiska tillstånd som fanns innan kraftverket byggdes, och ha fria vandringsvägar för fisken.

Enligt Gustaf Hellström är detta ofta omöjligt i dag. Han menar att normerna som satts av Vattendelegationerna har låg kvalitet och är så gott som omöjliga att ändra.

– Felet är att de i princip har satts av tjänstemän bakom skrivbord utan att man har tittat på verkligheten och de faktiska förutsättningarna för det aktuella vattendraget, säger han.

Hellströms vattenkraftverk vid Ålberga Bruk i Sörmland, som varit i familjens ägo sedan 1919, har redan varit uppe i domstol.

I dessa fall finns flera aspekter som talar emot de miljöåtgärder som myndigheterna kräver, menar Hellström. Exempelvis är det omöjligt för laxen att ta sig förbi ett fysiskt vandringshinder en bit nedströms Ålberga. Inte heller finns en naturlig strömmande miljö för laxen att leka i uppströms. Där finns främst sjöar, där ynglen dessutom skulle bli uppätta av annan fisk, även om de lyckades ta sig dit.

– Kontentan är att det helt enkelt inte finns någon biologisk nytta med att bygga en fiskpassage, säger han.

Regleringen av sjöarna i åsystemet har dessutom en viktig funktion när det gäller att förhindra översvämningar och torrläggningar i ett flera hundra hektar stort jordbrukslandskap nedströms, enligt Hellström.

– En översvämmad åker tar med sig stora mängder näringsämnen ut i Östersjön. Så det finns också olika miljönyttor som måste vägas mot varandra, säger han.

Havs- och vattenmyndigheten (HaV) har en central och vägledande roll i miljöprövningen av vattenkraften. Johan Kling, chef för vattenresursförvaltningen på HaV, bekräftar att Vattenmyndigheterna ska ta hänsyn till olika samhällsnyttor när man gör bedömningar.

– Självklart ska man väga in de här samhällsnyttorna. Det ligger i våra vägledningar. Men ibland kan jag ifrågasätta att man har de här nyttorna. Jag tycker inte alltid att de stämmer.

– Och man kan inte räkna med att alla vattenkraftverk har samma nytta, säger han.

Samtidigt lyfter han fram vikten av bra samverkansprocesser inför prövningarna. Att alla parter pratar med varandra och försöker hitta lösningar.

– Men tyvärr har det varit så att det oftast är i domstol man möts, och då är det ytterligheterna som råder, säger han.

Hur ser du på att en så stor andel av vattenkraftsägare väljer att lägga ner?

– Man får komma ihåg att de här verksamhetsutövarna är som ett vanligt företag på en konkurrensutsatt marknad. När man ändrar i kraven så kan det bli några som inte är ekonomiskt lönsamma längre. Det händer när man gör stora reformer.

Å andra sidan konstaterar han att det finns fall där kostnaderna för att bygga en fiskpassage vida överstiger produktionsvärdet från anläggningen.

– Då kan man fundera på om det är rimligt att göra åtgärden. Men det måste vägas mot vad problemet blir om vi inte gör det, säger han.

EU:s medlemsstater har stor frihet att själva avgöra hur vattendirektivets mål ska nås, utifrån sina egna förutsättningar. Bland annat finns möjligheten att klassificera vatten som "kraftigt modifierade" (KMV). Det kan exempelvis vara ett vattendrag som dämms upp och nu blivit en sjö, där de ekologiska förutsättningarna förändrats markant, men där samhällsnyttan är stor.

Där ska kravnivån sättas med hänsyn till den samhällsnyttiga verksamheten. Samtidigt har branschen kritiserat svenska myndigheter för att klassa för få vattenkraftverk som KMV. Johan Kling avfärdar dock påståendet.

– När det gäller vattenkraft så ligger vi väldigt högt faktiskt. Vi ligger nog som nummer två eller tre i EU-ligan, säger han.

Energiföretagens Johan Bladh påminner om att Sveriges riksdag och regering har beslutat att svenska myndigheter ska tillvarata alla EU-rättens möjligheter att tillämpa KMV.

– Det är myndigheternas skyldighet och ansvar att tolka vattendirektivet så generöst som möjligt i fråga om att förklara KMV utan att bryta mot EU-rätten. Det menar jag att varken HaV eller vattenförvaltningen har gjort fullt ut, säger han.

– Vattenkraften är extra viktig för Sverige eftersom den utgör en så pass stor del av vår elförsörjning. Det vore då rimligt att vi också har många KMV som motiveras av vattenkraft.

Regeringen lade nyligen fram förslag för att förbättra vattenkraftens omprövning. Och enligt Johan Bladh kan förslagen bidra till att förbättra situationen.

– Men ambitionsnivån för miljöanpassningen som helhet har inte ändrats. Det kommer även fortsättningsvis att finnas ett stort utrymme för miljöåtgärder i vattenkraften, säger han.

Gustaf Hellström på Svensk Vattenkraftförening hoppas på en förändring i myndigheternas arbets och bedömningssätt.

– Man måste beakta alla samhällsnyttor, och man måste ha högre kvalitet på miljökvalitetsnormerna. Dessutom ska man kunna ifrågasätta dem under samverkan när man kommer ut och ser verkligheten. På så sätt kan man vara överens i större utsträckning, vilket är en förutsättning för att omprövningen ska gå att genomföra, säger han och tillägger:

– Vi är inte emot att göra miljöåtgärder förutsatt att det görs där det är biologiskt försvarbart och ekonomiskt rimligt. ■

FAKTA

Miljöprövning av vattenkraft

EU:s vattendirektiv innehåller mål som medlemsländerna ska följa. Varje land får anpassa genomförandet genom nationell lagstiftning. I Sverige är EU-direktivet till största delen infört i miljöbalken, vattenförvaltningsförordningen och länsstyrelsernas instruktioner **Miljökvalitetsnormer** beskriver vilken kvalitet ett vatten ska ha vid en viss tidpunkt. Huvudregeln är att alla vatten ska uppnå god kvalitet. De är ett styrinstrument för myndigheter och domstolar vid till exempel tillståndsprövning.

Vattenkraft kan ibland klassas som KMV, kraftigt modifierade vatten. Nyttan med verksamheterna ska då vara tydligt beskriven och ska inte kunna uppnås på något annat rimligt sätt som är bättre för miljön.

Den småskaliga vattenkraften producerar fem terawattimmar och står för sju procent av Sveriges totala vattenkraftproduktion. Den sammanlagda effekten är 1 000 megawatt, vilket motsvarar effekten från ett större kärnkraftverk.